

näs nyligen anført i sin avhandling råder enighet endast om den första. Däremot förhåller Andenæs sig skeptisk till att utpräglad juridiska lösningar kan få genomslagskraft bland beslutsfattare med annan professionell bakgrund. Här är det lätt att hålla med; att utveckla socialrättens allmänna läror kan i första hand antas påverka rättspraxis (enkannerligen i högsta instans), låt vara att möjligheterna där kan vara goda. Härifrån är det dock lång väg till gräsrotsnivån.

Jag har förbigått de dogmatiska analyserna i Huhtanen avhandling, eftersom dessa huvudsakligen är av nationellt intresse.

Genom att på ett gediget sätt utreda de rättsliga förutsättningarna för utkomststöd ur den enskildes synvinkel är avhandlingen dock ett pionjärbete inom ett område där myndigheterna hittills har haft ett slags tolkningsmonopol. I det bistra ekonomiska klimat som nu råder är alla dylika försök att stärka rättssäkerheten för de svagaste grupperna av särskild betydelse.

Författarupplysning:

Håkan Stoor, jur.lic., är överlärare i socialrätt vid Svenska social- och kommunalhögskolan i Helsingfors.

Nils Christie: Crime Control as Industry

Routledge, London 1993

ANMÄLD AV AHTI LAITINEN

Norrmannen Nils Christie är en internationellt känd sociolog och kriminolog. Han har i sina många undersökningar satt sig in i förhållandet mellan medborgarsamhället och den byråkratiska övervakningsapparaten. Christie har alltid betonat betydelsen av medborgarsamhällets frivilliga verksamhet i samband med konfliktlösning. Till exempel har han sett brottsligheten snarare som en problemsituation som skall lösas inom närsamhället än som ett brott i dess legala betydelse. Christie citerar *Ivan Illich* som vi kan placera inom en liknande tanke-tradition. Någon kommer kanske ihåg Illichs bok *Medical Nemesis* i vilken han kritiserar den kemiska industrins maktsträvanden.

Som bakgrund kan man dessutom nämna *Den gode fiende*, som Christie skrev tillsammans med *Ketil Bruun*. Författarna konkluderade med att kontrollpolitiska åtgärder lätt riktas mot samhällets försvarlösa marginalgrupper. Skribenterna visar att investeringarna inom narkotikakontrollen och de domar som utdömts för narkotikabrott inte stått (inte står) i rätt proportion till därav förorsakade skador, om man jämför dessa med t. ex. skador förorsakade av ekonomisk brottslighet eller miljöbrottslighet. Det lämpar sig att granska Christies nyaste bok utgående från dessa referensramar.

I föreliggande verk visar Christie att an-

talet fångar i USA under 1980-talet har vuxit i det närmaste dramatiskt och att inget slut syns på denna utveckling. År 1979 fanns det 230 fångar per 100 000 invånare i USA, år 1991 var antalet 504. Den senaste statistiken bekräftar den av Christie skildrade utvecklingstrenden; i slutet av år 1993 var det proportionella antalet fångar uppe i 550. I de flesta europeiska stater, inklusive Finland, har trenden varit nedgående. Denna utveckling förefaller likväl ha avstannat. I Finland var det dagliga antalet fångar år 1990 3 441 och år 1992 var fångarnas antal 3 511. Uträknat per 100 000 invånare var antalet fångar 70.

Fångtalet återspeglar emellertid inte i något samhälle direkt nivån på brottsligheten. Christies tes är att fångtalet snarare visar samhällets vilja eller behov att kontrollera vissa befolkningsgrupper.

En vid fråga och en i Christies bok oundvikligen framkommande hotbild är huruvida man i USA hamnar in på en av privata företagare verkställd och allt effektivare, mer teknisk och utökad kontroll av en allt större del av befolkningen. Följer de europeiska staterna USAs exempel i detta fall såsom Christie förutspår? Vad döljer sig egentligen bakom denna utveckling? Väntar oss en allt strängare övervakning och en instängning av en allt större befolkningsmängd i våra fångelser?

Den ovan redovisade utvecklingen skapar förutsättningar för en tillväxt av brottsövervakningsindustrin eller säkerhetsindustrin mera generellt, som särskilt i USA är en blomstrande näring. Marknaderna sträcker sig från fångelser i privat regi - de syns även i TV-reklam - till förfinade tekniker inom den elektroniska övervakningen och hembevakningen. Vid sidan av det

övriga ger boken intressant information i dessa frågor. I denna anmälan förbigår jag likväl dessa av Christie framlagda empiriska uppgifter och koncentrerar mig på bokens mer omfattande samhällsvetenskapliga dimensioner.

Med en viss förenkling av Christies tankar kan man påstå att frågan gäller behovet av att kontrollera och dominera den grupp av förbigångna som från ekonomins och den välbesuttna majoritetens synvinkel kanske kan bli farlig. Det är fråga om en befolkningsgrupp som samhället inte behöver, men som det ändå på ett eller annat sätt tvingas försörja. Västeuropa kan kanske en viss tid hålla antalet övervakade och samtidigt antalet fångar relativt lågt, eftersom det integreras invändigt och samtidigt bygger en mur omkring sig i syfte att hålla de mest farliga grupperna och frågorna utanför denna fästning.

Kontrollproblemets kärna är hur man skall övervaka alla de individer, som inte längre kontrolleras av sina arbetskamrater eller närsamhället. Dessa individer anser kanske dessutom att det är orättvist att de hamnat utanför sådana produktionsuppgifter som är viktiga och prestigegivande. Hur skall man kontrollera sådana som dessutom tvingas nöja sig med en märkbart lägre levnadsstandard än de som deltar i produktionen? Kontrollen kan de facto utgöra en övervakning av sådana levnadssätt som avviker från majoritetens värderingar och intressen och som motiveras med en beredskap mot det hot som brottsligheten representerar. Enligt Christie utvidgas kontrollen lätt till att gå utöver det som kontrollen av brottsligheten egentligen förutsätter. Detta är även en fråga om vad man kan anse som så skadligt att det kan definieras som brott.

Välfärdsstatens mekanismer har i de flesta stater, och speciellt i Norden, till många delar motsvarat "omhändertagandet" av de tidigare nämnda befolkningsgruppernas problem. Välfärdsstaten har generellt ansetts som ett jämlikhetsskapande och utjämnande system. Under de senaste åren har välfärdsstaten emellertid råkat ut för svårigheter. Välfärdsstatens kris skapar förutsättningar för en utvidgning av dominansen genom kontroll.

Statliga "biståndssystem" byråkratiserar och samtidigt fjärrar de sig från de behövandes problem. Systemet möter allt större prestationskrav, resurserna minskar men framgång erfordras. Härmed uppstår en möjlighet att verksamheten får allt mer kontrollerande drag i stället för att bistå med utjämnande och stödjande åtgärder. Så har det redan gått i t.ex. vissa av USAs delstater beträffande övervakningen av villkorligt frigivna fångar. Övervakarna har rätt att bära vapen och använda dem. Det prestationstänkande som anammats inom statsförvaltningen förstärker tidigare nämnda utvecklingsdrag, eftersom det, enligt Christie, arbetar mot de värderingar som håller antalet fångar lågt.

Trycket på nedskärningar inom den offentliga konsumtionen innebär även nedläggningar av många olika inrättningar. Rent fysiskt försvinner de likväl inte och deras personal upphör inte att existera. Enligt Christie kan det lätt uppstå en frestelse att omvandla dylika inrättningar till fängesliknande uppbevaringsplatser. Han nämner vissa norska exempel på en utveckling i denna riktning.

Medborgarnas allt hårdare inställning till straff, som kanske återspeglar en rädsla för hot mot den egna positionen, skapar til-

läggsförutsättningar för ökad kontroll. Sådana attityder förmedlas till beslutsfattarna. (För ett par år sedan inlämnade 73 riksdagsmän en motion om sänkning med ett år av åldersgränsen för straffbarhet). Enligt Christie inverkar även andra faktorer i samma riktning. Man talar ofta i offentligheten om de faror som brottsligheten förorsakar. I en sådan situation är det politiskt svårt att motsätta sig. Den som ger det bästa budet vinner, eftersom det förefaller att vara en mer berättigad målsättning än något annat att beskydda människor mot brott. Samtidigt försöker företagare i kontroll att påverka lagar och bestämmelser. Det finns inga gränser för vilka olika problem eller verksamheter som man kan definiera som brott. En ökad privatisering av brottslighetsövervakningen och dess omvandling till industri förutsätter å andra sidan ständigt växande marknader. Dylika kriminalpolitiska tankegångar skapar goda förutsättningar för en blomstrande säkerhetsindustri.

Även hos oss är kraven på en mer repressiv kontrollpolitik bekanta. Under senaste tid har man i Finland fört en diskussion om de hot som den växande brottsligheten för med sig. Det har till och med ansetts att man på grund av en alltför liberal kriminalpolitik förlorat kontrollen över t ex egendomsbrottsligheten. I offentligheten har speciellt hotet från det tidigare Sovjetunionen framkommit och man har krävt beredskap för detta. En del av problemen är utan tvekan verkliga. Å andra sidan förefaller det som om uppgifterna t ex om det hot som riktas mot företag är delvis till och med överdrivet. Enligt mina egna undersökningar har t ex mycket få företag i verkligheten råkat ut för östbrottsligheten eller

den s.k. östmaffian. Det är inte i första hand någon ansiktslös grupp av maktutövare som direkt skapar förutsättningarna för en mer repressiv kontrollpolitik. Det förefaller som om en majoritet av medborgarna hos oss liksom annorstädes accepterar, i vissa fall till och med direkt önskar, hårda tag. Detta berörs även av J.K.Galbraith i hans bok *The Culture of Contentment*. Han anser att det är rationellt att kontrollera de åsidosattas grupp med korta mellanrum för att garantera den röstande majoritetens intressen. Frågan om den samhällsliga rättvisan hamnar i skuggan av kraven på kontroll. Christie eftersträvar en debatt om detta.

Hurudan är situationen i Finland, gäller den hotbild Christie visar också hos oss? Vad gäller välfärdssatens problem är det lätt att vara överens. I en bok som utkom senaste år uppskattade man att speciellt de unga tvingas att pendla mellan tillfälliga arbeten och understöd. Denna grupp har ingen annan utväg ur fällan än en viss grad av kriminell verksamhet - en halvlaglig gata- och försäljning från dörr till dörr, "knappförsäljning", samt arbete inom den underjordiska ekonomin. För en majoritet av de långtidsarbetslösa kvarstår, förutom småbrottsligheten och knappförsäljningen, ännu som alternativ den slutliga marginaliseringen: att helt försvinna från det officiella samhällets krets. Detta sista alternativ är redan en del av den synliga vardagen, men även de två tidigare alternativen är en spirande verklighet.

Det finns alltså förutsättningar för att hotbilden förverkligas, vilket inte, enligt min mening, betyder att de värsta scenarierna skulle bli verklighet.

Förutom de sociologiskt intressanta

teman jag här tagit upp kan man plocka fram flera detaljer ur boken. Det finns till exempel uppgifter om säkerhetsindustrin (brottsövervakningsindustrin) och dess tillväxt, vilka man naturligtvis inte kan särskilja från Christies tankar om de allmänna samhällsutvecklingslinjerna.

Christie analyserar användningen av privata fängelser, elektronisk övervakning eller hemfångenskap, ökningen av antalet privata bevakningsföretag och överföringen av traditionella polisuppgifter till dessa samt övriga områden inom säkerhetsindustrin.

Många av bokens konklusioner beträffande säkerhetsindustrin är av betydelse även i Finland. Speciellt den privata bevakningsverksamheten samt den elektroniskt övervakade hemarresten (hemfängelser) som erbjuds som alternativ till fängelse är aktuella även hos oss. År 1992 gjorde man en utredning vid justitieministeriet om den elektroniska bevakningens möjligheter i vårt land. Grundinställningen i utredningen var positiv. Där hänvisades bl a till tolkningar av Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna enligt vilka det inte finns några etiska betänkligheter beträffande den elektroniska övervakningen. I själva verket kritiserar inte heller Christie den elektroniska övervakningen som ett alternativ till fängelse. Han enbart fäster uppmärksamheten vid de marknader som produktionen av behövliga övervakningsmedel erbjuder.

Det har en längre tid gått bra för privata övervakningsföretag. Redan i mitten av 1980-talet uppskattade man att detta område är och kommer även i fortsättningen att vara ett av de mest expanderande; den årliga tillväxten var flera tiotals procent. Den eko-

nomiska nedgången har kanske i någon mån fått tillväxten att avstanna, men har inte stoppat den. Omsättningen för de företag som tillhör Suomen Vartiointiliikkeen liitto (Finlands bevakningsföretagsförbund) uppskattades år 1993 till drygt fyra hundra miljoner mark.

Däremot har jag inte märkt att man i Finland på allvar skulle ha diskuterat möjligheten med privata fängelser vilka Christie behandlar djupgående.

Christies analys ger en relativt tröstlös bild av samhällets utvecklingstrend. Sett ur ett finskt perspektiv är hans scenarier kanske överdrivna. Vi är kanske inte omedelbart på väg mot "en skärgård av fångläger" som bokens finskspråkiga titel lyder. Trots det är det angeläget att debattera den samhälleliga övervakningens karaktär, kriminalpolitiken och betydelsen av välfärds-samhällets mekanismer.

Har jag eventuellt förhållit mig tämligen

okritiskt till Christies bok? Men till vad borde man då förhålla sig kritiskt? Knappt ger bokens statiska och andra uppgifter stor anledning till kritik. Däremot kan man debattera de samhällsfilosofiska utgångspunkter som skribenten står för och vara av annan åsikt. Om man anser att Christies tolkningar av samhällsutvecklingen till vissa delar grundar sig på felaktiga utgångskonstellationer, är inte heller hanskonklusioner lätta att motivera. Jag överlämnar dock till var och en att bedöma denna fråga. För egen del anser jag att boken ger såväl samhällsvetare som beslutsfattare en tankeställare.

Författarupplysningar:

Ahti Laitinen, pol.dr., biträdande professor i rättssociologi, juridiska fakulteten vid Åbo universitet.